

STRUKTURNI UČINCI DEINDUSTRIJALIZACIJE

Ivo DRUŽIĆ*
Marija PENAVAL*
Irena RAGUŽ*

Ekonomsko-povijesno okruženje odredilo je razvoj hrvatske industrije. Hrvatska je u procesu „zakašnjele“ industrijalizacije shodno obrascu ubranog planskog razvoja bila karakterizirana visokim stupnjem ulaganja u industriju. Nakon osamostaljenja urušava se do tada stvorena neadekvatna i neučinkovita industrijska struktura te naglo kreće proces deindustrijalizacije. Usporedno s tim procesom te s procesom privatizacije, broj zaposlenih se naglo smanjuje. Ovaj rad stoga istražuje utjecaj deindustrijalizacije na zaposlenost odnosno nezaposlenost u Hrvatskoj nakon osamostaljenja te mu je glavni cilj empirijskom analizom dokazati da se apsolutna deindustrijalizacija može smatrati odgovornom za pojavu strukturne nezaposlenosti. Deindustrijalizacija je u Hrvatskoj, naime, bila apsolutna, a ne relativna kao u drugim razvijenijim zemljama te se u radu navedeni problem analizira poglavito u tom kontekstu.

Ključne riječi: deindustrijalizacija, prerađivačka industrija, zaposlenost, strukturna nezaposlenost

1. UVOD

Razvoj hrvatske industrije određen je ekonomsko-povijesnim okruženjem. Za razliku od većine kapitalističkih europskih zemalja, Hrvatska je bila socijalistička zemlja te ju je shodno tome karakterizirao visok stupanj ulaganja u industriju. Industrijalizacija današnjih razvijenih zemalja odvila se

---

* Prof.dr.sc. Ivo Družić, Marija Penava, univ.spec.oec., Irena Raguž, univ.spec.oec., Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatska

spontano te se najprije razvijala laka, a nakon toga teška industrija. Nasuprot tome, zakašnjela industrijalizacija bivših socijalističkih zemalja prvenstveno se bazirala na razvoju teške industrije. Na taj se način stvorila neadekvatna i neučinkovita struktura industrije. Ipak, ona je uzrokovala visoke stope ekonomskog rasta tih zemalja kroz nekoliko desetljeća. U kasnim 80-ima pak takva industrijalizacija doživljava krah te dolazi do pojave deindustrijalizacije. Općenito, pod pojmom deindustrijalizacije smatra se proces smanjivanja značenja industrije. No, kao i industrijalizacija, tako se i deindustrijalizacija u razvijenim zemljama može promatrati kao „prirodni“ tijek razvoja strukture neke ekonomije (Rowthorn i Coutts, 2004). Naime, kako se industrija razvija, njen udio u bruto domaćem proizvodu (BDP) te u ukupnoj zaposlenosti raste do određene točke nakon čega se njeno značenje postupno smanjuje, dok udio usluga raste (vidi npr. Palma, 2007, Boulhol & Fontagné, 2006, Rowthorn & Ramaswamy, 1999, Crafts, 1996, Graham & Spence, 1995). No, s tim smanjenjem udjela ne bi se trebala smanjivati apsolutna vrijednost proizvodnje industrije već bi trebala nastaviti rasti, ali sporije od rasta proizvodnje u uslužnom sektoru. Zemlje koje su se najranije deindustrijalizirale, poput Velike Britanije i SAD-a, ostvarivale su paralelno s procesom deindustrijalizacije snažan ekonomski rast. Isto tako, industrija prestaje biti djelatnost koja zapošljava najviše radnika jer nove tehnologije zamjenjuju ljudski rad, odnosno prelazi se u fazu informatizacije. Ako neka zemlja ne prati ovakve trendove, pa se prebrzo ili prerano deindustrijalizira, a deindustrijalizacija nije samo relativna nego i apsolutna onda taj proces nema standardan učinak.

Posebno je važan utjecaj prerane i neselektivne deindustrijalizacije na veliko smanjenje broja zaposlenih koji se, budući da gospodarstvo kasni u strukturnoj prilagodbi, ne uspijevaju zaposliti u uslužnom sektoru, što vodi do neravnoteže u ekonomiji. A takvo stanje karakteristično je za Hrvatsku.

Cilj je rada ispitati utjecaj deindustrijalizacije na tržište rada, odnosno, pokušati utvrditi je li deindustrijalizacija jedan od glavnih čimbenika strukturne nezaposlenosti u Hrvatskoj.

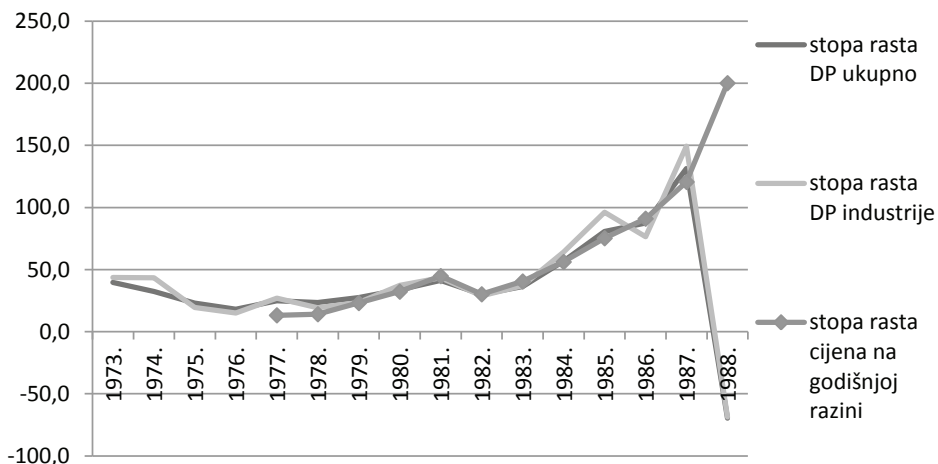
Rad je podijeljen na pet cjelina. Nakon uvoda, u drugome dijelu rada slijedi opis stanja hrvatske industrije u razdoblju prije tranzicije, uz statističku analizu društvenog proizvoda i nezaposlenosti. Potom je u trećem poglavlju, nakon teorijskog okvira koncepta deindustrijalizacije, pokazano kako je (i kada) deindustrijalizacija nastupila u Hrvatskoj. U četvrtom se poglavlju analizira utjecaj deindustrijalizacije na strukturnu nezaposlenost u Hrvatskoj. Konačno, u petome dijelu rada donosi se zaključak u kojem su sažeti najvažniji rezultati.

2. HRVATSKA INDUSTRIJA U PREDTRANZICIJSKOM RAZDOBLJU

Industrijalizacija Hrvatske kasnila je za industrijalizacijom razvijenih zemalja. Tek za vrijeme druge Jugoslavije (1945.-1990.) aktivnije se radi na ubrzanom razvoju industrije te su kao posljedica industrijalizacije do sedamdesetih godina prošlog stoljeća ostvareni značajni gospodarski rezultati. Pri tome je najznačajniji doprinos rastu dala upravo industrija (Savić, 2009:308). Crkvenac (1993:136) navodi kako je u razdoblju 1950.-1980. udio poljoprivrede smanjen sa 31 na 13%, a udio industrije povećan sa 22 na 41%. Pri tome je najsnažniji rast bio u crnoj i obojenoj metalurgiji, brodogradnji i filmskoj industriji, a sama struktura industrije dugoročno nije osiguravala jačanje konkurentnosti hrvatske privrede (Adamčić, i dr. 1984:46). Nakon 1980. godine počinje razdoblje stagnacije te neki autori (Družić, i dr. 2003:100) tu dekadu nazivaju „izgubljenom“. Ostvareni rezultati u industriji 1980.-1990. godine potvrđuju navedenu tezu.

Iako je ukupni društveni proizvod SR Hrvatske u tekućim cijenama rastao, kao i društveni proizvod industrije, iz Grafikona 1 može se iščitati kako je stopa rasta društvenog proizvoda (DP) u tekućim cijenama bila oko nule kada se u obzir uzme stopa inflacije koja je na godišnjoj razini 1988. bila preko 200%, a godinu kasnije čak 1200%. Uz realni pad društvenog proizvoda, kako ukupno, tako i u industriji, te uz hiperinflaciju, pad životnog standarda bio je očigledan.

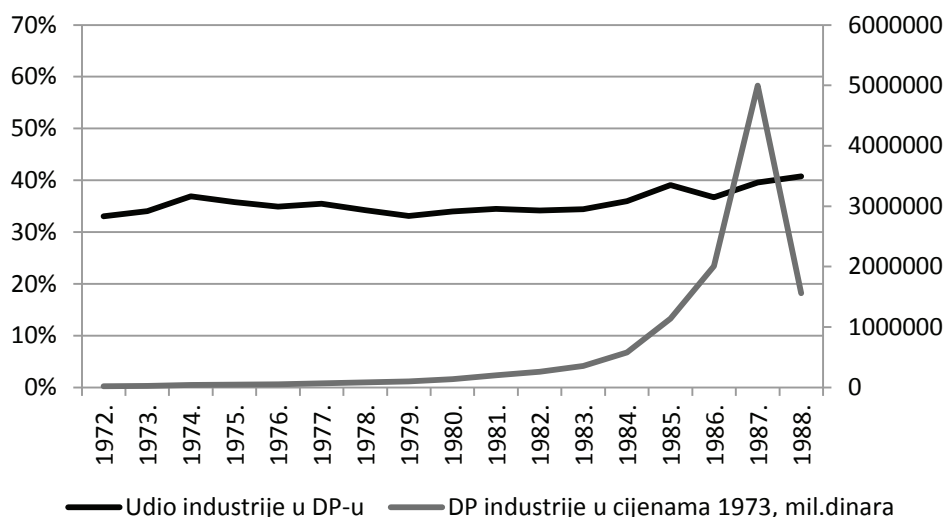
Grafikon 1: Stopa rasta društvenog proizvoda u tekućim cijenama (73` (u mil. dinara) i stopa rasta cijena, 1973.-1988.

Izvor: Izračun autora prema podacima iz Statističkih godišnjaka SR Hrvatske

Na Grafikonu 1 vidljivo je apsolutno smanjenje industrije, odnosno apsolutna deindustrijalizacija koja je započela 1988. godine kada stopa rasta industrijske proizvodnje postaje negativna, odnosno DP industrije bilježi značajan pad od 69%. Međutim, kao što je vidljivo iz Grafikona 2, apsolutan pad nije popraćen i padom relativnog udjela industrije, budući da je i ukupan društveni proizvod navedene godine drastično smanjen (čak 70%). Udio industrije stoga raste 3%.

Grafikon 2: Apsolutno i relativno kretanje društvenog proizvoda u industriji, 1972.-1988.

Izvor: Izračun autora prema podacima iz Statističkih godišnjaka SR Hrvatske

Kretanje zaposlenosti u ovom razdoblju ne odražava stvarno stanje budući da je u planskom sustavu veliki broj radnika bio zaposlen, ali je njihova efikasnost bila puno niža od njihove nadnice (često se takve radnike naziva „prikriveno nezaposlenima“). Iz tog se razloga u radu ne prikazuje navedena serija podataka nego radije gledamo podatke o broju nezaposlenih. Iako ni navedena kategorija nije potpuno realna, ipak puno bolje odražava stanje ekonomije u navedenom razdoblju. Stopa rasta broja nezaposlenih potvrđuje kako hrvatska ekonomija ide silaznim trakom, što je pogotovo naglašeno od sredine 80-ih godina prošlog stoljeća (Grafikon 3).

Grafikon 3: Nezaposleni, ukupno, godišnji prosjek 1952-1992

Izvor: HZZ

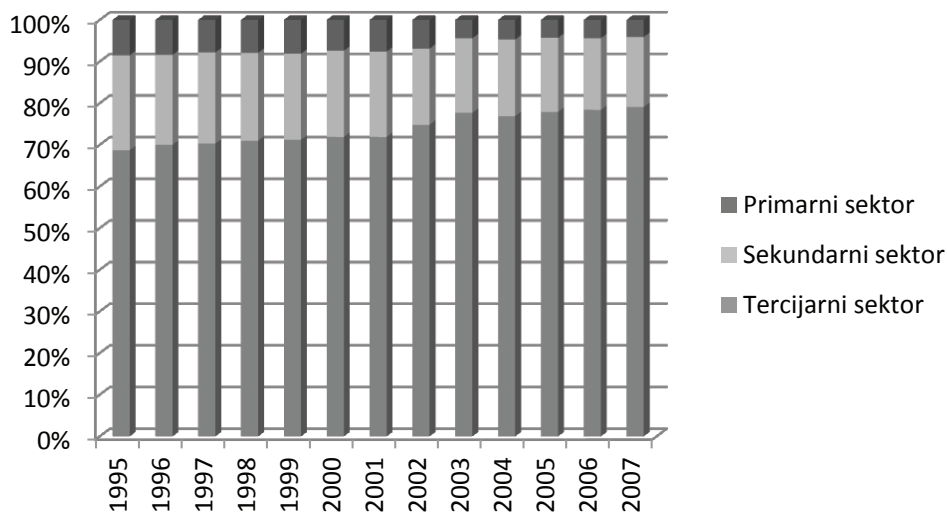
Planski model razvoja nije dakako jedini odgovoran za veliki pad ekonomske aktivnosti od 80-ih godina na dalje, ali je svakako generirao slabosti koje su se kumulirale u kasnijim razdobljima. Tako se uz planski model razvoja koji karakterizira državno reguliranje privrednih tijekova i potiskivanje tržišta i ekonomskih zakonitosti kao dodatni uzroci pada ističu i samoupravni socijalizam u kojem se ne poznaju vlasnici (što dovodi do pada motivacije) te neefikasna upotreba kapitala budući da se forsirala gradnja kapitalno intenzivnih objekata koja se plaćala uvozom, a koja nije bila praćena odgovarajućom izgradnjom kapaciteta za proizvodnju repromaterijala (više u Crkvenac, 1993 i Savić, 2009).

Općenito stanje privrede krajem 1980-ih godina karakterizirano visokom inflacijom, rastućom nezaposlenosti, visokom zaduženošću i neefikasnošću konačan krah doživljava upravo zbog nemogućnosti otplate kredita dospjelih na naplatu. Takvu lošu situaciju potencira rat za osamostaljenje te je industrijska baza dodatno smanjena što je ostavilo negativne posljedice za privredu sve do danas, pogotovo u vidu visoke nezaposlenosti, što će se pokušati utvrditi u ovom radu.

3. DEINDUSTRIJALIZACIJA U HRVATSKOJ

Iako se općenito pod pojmom deindustrijalizacije smatra proces smanjivanja značenja industrije, jedinstvene definicije nema. Čavrak, i dr. (2011:155) pod tim pojmom podrazumijevaju smanjenje značenja industrije u nacionalnom gospodarstvu mjereno njenim udjelom u bruto domaćem proizvodu. U Hrvatskoj je pad udjela sekundarnog sektora u novijem razdoblju hrvatske povijesti više nego bjelodan. Prema podacima iz Statističkih godišnjaka SR Hrvatske udio industrije u društvenom proizvodu iznosio je 1980. godine 34%, a 1988. čak 41%. Nakon tranzicije, točnije 1995. godine, udio industrije u bruto dodanoj vrijednosti iznosi tek 22,8%. U 2007. godini taj udio iznosi 16,8%, dok je sektor usluga predstavljao čak 79,1% bruto dodane vrijednosti u gospodarstvu (Grafikon 4) što znači da se trend smanjenja i dalje nastavlja. Kako se podaci razlikuju prije i nakon osamostaljenja Republike Hrvatske, tako nije moguće napraviti povezanu seriju koja bi bila potpuno usporediva te nam navedeni podaci služe tek kao indikatori veličine pada udjela industrije u BDP-u.

Grafikon 4: Struktura bruto dodane vrijednosti prema NKD-u 2002., tekuće cijene

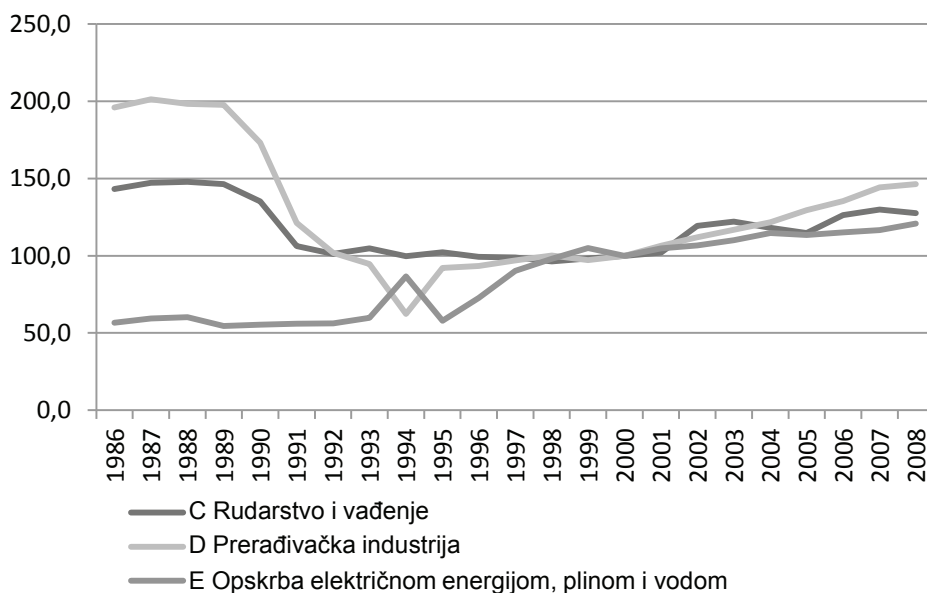
Izvor: Statistički ljetopisi RH

Uz napomenu kako jedinstvene definicije deindustrijalizacije nema, Cairncross (1982) i Lever (1991) daju četiri najkorištenije definicije. Prema prvoj, deindustrijalizacija podrazumijeva pad proizvodnje industrijskih proizvoda ili pad zaposlenosti u sektoru industrije. Pri tome treba biti oprezan i paziti da se kratkoročan pad ili ciklička kriza ne protumače pogrešno kao proces deindustrijalizacije. Sljedeća definicija kaže da je deindustrijalizacija pomak od industrijske proizvodnje ka uslužnim djelatnostima, tako da industrija ima niži udio u ukupnoj proizvodnji ili zaposlenosti. Ovaj pristup također valja motriti s ogradom budući da se takav pomak može dogoditi i ako industrijska proizvodnja raste u apsolutnim iznosima, a to je najčešće slučaj u razvijenim ekonomijama. Smanjenje udjela industrijskih proizvoda u vanjskoj trgovini, što za posljedicu ima progresivan neuspjeh u održavanju ravnoteže vanjskotrgovinske bilance treća je definicija deindustrijalizacije. Zadnja definicija povezana je s prethodnom, a prema njoj kontinuirani deficit trgovinske bilance koji raste do te mjere da zemlja nije u mogućnosti platiti uvoz nužan za održavanje daljnje proizvodnje roba pokreće silaznu spiralu gospodarskog pada koji se stoga naziva deindustrijalizacijom. U ovom radu najviše će se pozornosti posvetiti prvoj i drugoj definiciji deindustrijalizacije.

Ukoliko gledamo proizvodnju industrijskih proizvoda, razvidna je deindustrijalizacija u Hrvatskoj (vidi Grafikon 4). Industrijska proizvodnja, nakon stagnacije sredinom 80-ih, krajem 80-ih godina naglo pada sve do 1995. godine. Nakon tranzicije vrijednost industrijske proizvodnje ima znakove sporog oporavka, no u 2008. godini još uvijek nije dosegla predtranzicijske vrijednosti, što znači da se ukupna vrijednost industrijske proizvodnje smanjila.

Ako detaljnije pogledamo strukturu industrije po područjima, konkretno djelatnosti C (Rudarstvo i vađenje), D (Perađivačka industrije) i E (Opskrba električnom energijom, plinom i vodom) prema Nacionalnoj klasifikaciji djelatnosti (NKD) 2002, vidi se nagli pad industrijske proizvodnje u djelatnostima C i posebno D, dok je indeks proizvodnje u djelatnosti E kroz cijelo navedeno razdoblje, izuzev 1995. godine, rastao. Razlog tome je samo statističko bilježenje područja E. Naime, opskrba električnom energijom, plinom i vodom obuhvaća krajnju potrošnju, a ona pak obuhvaća kako primarnu proizvodnju u Hrvatskoj, tako i uvoz. Prema izvješću „Energija u Hrvatskoj 2006“ (2006:36) proizvodnja primarne energije smanjivala se od kraja 80-ih godina do 1992., nakon čega varira oko iste vrijednosti bez značajnijeg odstupanja sve do danas. Ukupna se pak potrošnja energije smanjuje u razdoblju 1988.-1992., no nakon 1992. u konstantnom je porastu. Navedeni podaci stoga se poklapaju s podacima sa Grafikona 5.

Grafikon 5: Godišnji indeksi industrijske proizvodnje, 2000=100, 1986-2008

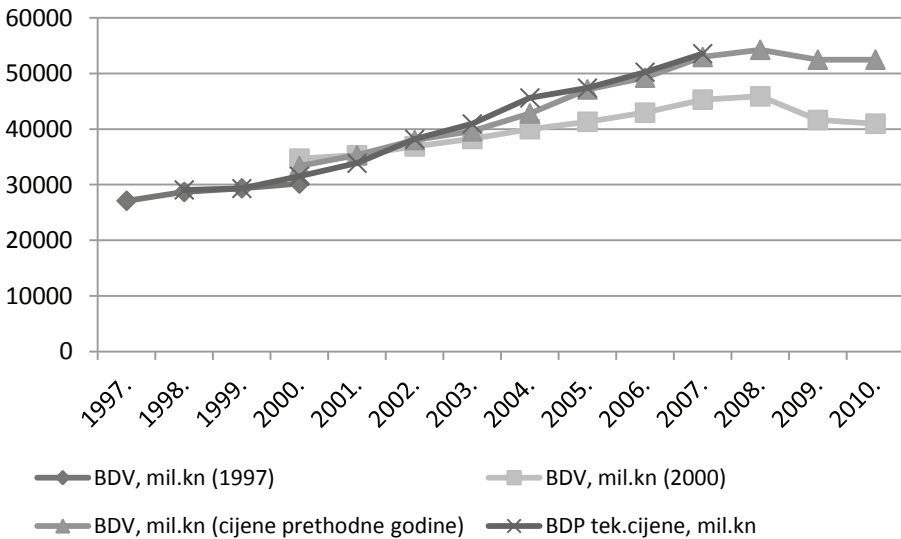

Izvor: Statistički ljetopisi RH

Promatrajući stoga ukupnu vrijednost industrijske proizvodnje moguće je dakle zaključiti kako ona kontinuirano raste od sredine devedesetih sve do 2009. godine, kao što je jasno prikazano na Grafikonu 6. No, usprkos ovom pozitivnom trendu, vrijednost industrijske proizvodnje daleko je ispod one iz 1986. godine što jasno upućuje na činjenicu kako je Hrvatska početkom devedesetih prošla kroz proces apsolutne deindustrijalizacije.

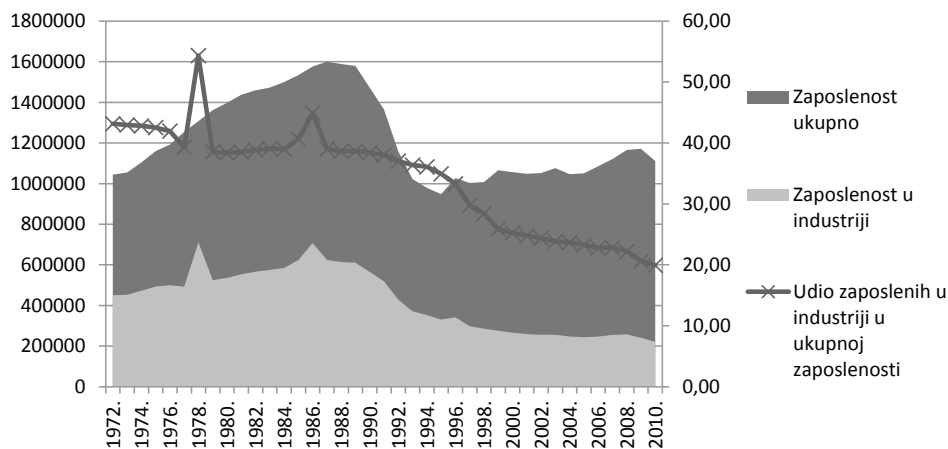
Grafikon 6: Vrijednost industrijske proizvodnje, 1997-2010

Izvor: Statistički ljetopisi RH, Statistička priopćenja DZS-a

Ako deindustrijalizaciju promatramo kroz prizmu zaposlenosti, ponovno potvrđujemo tezu da se Hrvatska deindustrijalizirala. Broj zaposlenih u industriji konstantno se smanjuje već od sredine 80-ih godina, a istovremeno opada i udio zaposlenih u industriji u ukupnoj zaposlenosti (Grafikon 7). U industriji je 1972. godine bila oko 451 tisuća zaposlenih, 1986. 708 tisuća, nakon čega slijedi konstantni pad tog broja te je u 2010. godini tek 222 tisuće radnika svoj posao obavljalo u sektoru industrije. Udio zaposlenih u industriji u ukupnom broju zaposlenih se u istom razdoblju smanjio sa 43% na manje od 20%.

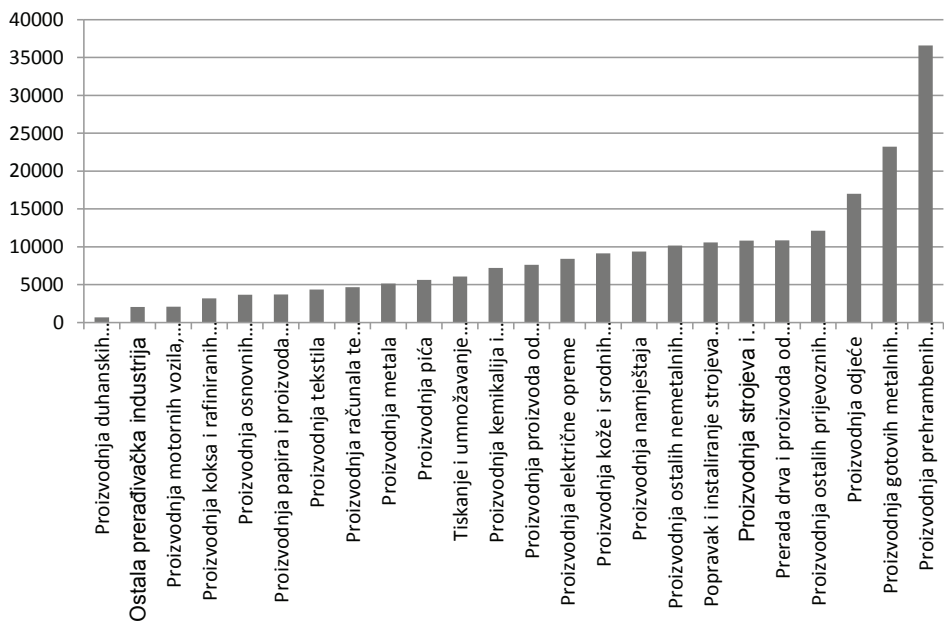
Grafikon 7: Zaposleni, ukupno i u industriji, godišnji prosjek nezaposlenih, te udio zaposlenih u industriji u ukupnoj zaposlenosti, 1972-2010

Izvor: Statistički ljetopisi RH, Statistički godišnjaci SR Hrvatske, HZZ

Najznačajnija industrija u Hrvatskoj u svakom pogledu je prerađivačka industrija sa preko 214 tisuća zaposlenih, što je 87% ukupno zaposlenih u industriji u 2011. godini. Udio prerađivačke industrije u ukupnom broju zaposlenih iznosi 18,5%. Pri tome je najznačajniji odjeljak C10 (Proizvodnja prehrambenih proizvoda) sa 36,6 tisuća zaposlenih, a najmanji broj zaposlenih ima odjeljak C12 (Proizvodnja duhanskih proizvoda), tek 683 zaposlena radnika (Grafikon 8). S druge pak strane, međunarodna istraživanja ukazuju kako prerađivačka industrija ima svojstvo „motora rasta“ te je stoga općenito najvažnija grana u ekonomiji (više u Tregenna, 2011:5-6).

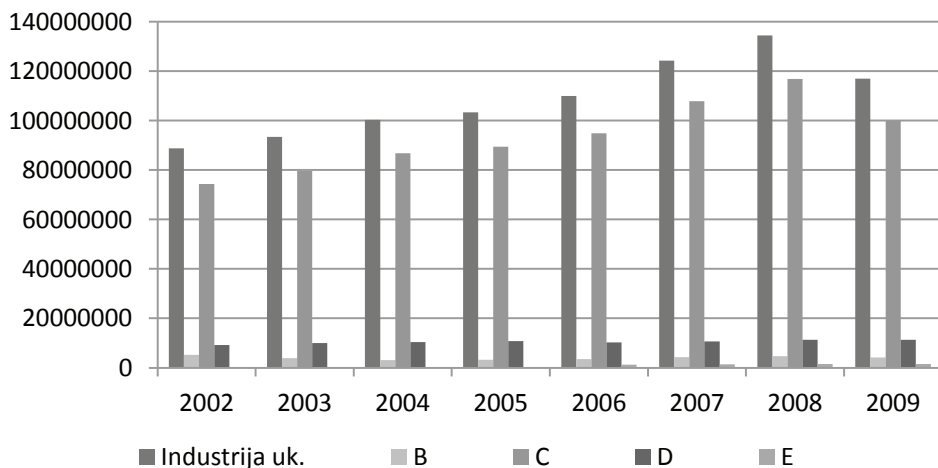
Grafikon 8: Broj zaposlenih u prerađivačkoj industriji, po djelatnostima NKD 2007, prosjek za 2011. godinu

Izvor: Statistička priopćenja DZS-a

Veliki značaj prerađivačke industrije vidi se najbolje ako se gleda vrijednost prodaje industrijskih proizvoda. Udio prerađivačke industrije u ukupnoj prodaji u razdoblju 2002.-2009. godine kreće se u rasponu od 83 do 87%.

Grafikon 9: Vrijednost prodaje industrijskih proizvoda (PRODCOM) po područjima NKD-a 2007, tisuće kn*

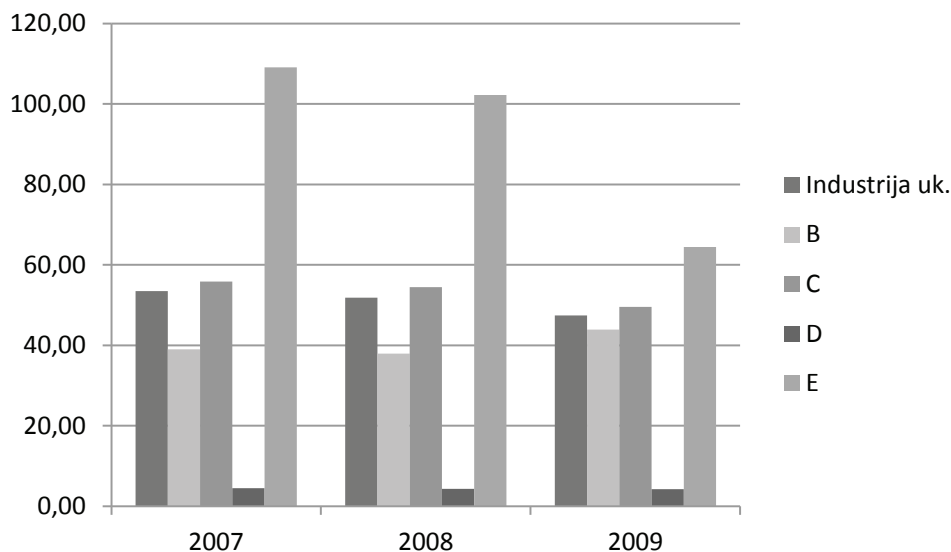

Izvor: Statističke informacije DZS-a

* Napomena: B – Rudarstvo i vađenje; C – Prerađivačka industrija; D – Opskrba električnom energijom, plinom, parom i klimatizacija; E – Opskrba vodom, uklanjanje otpadnih voda, gospodarenje otpadom te djelatnosti sanacije okoliša (samo odjeljak 36).

Udio prodaje industrijskih proizvoda u izvozu za ukupnu industriju ima trend smanjenja u godinama od 2007. do 2009., no razlog tome sigurno je kriza iz 2008. godine te se taj udio kreće oko 50%. Najveći udio od prosječno 90% ima djelatnost E (Opskrba vodom, uklanjanje otpadnih voda, gospodarenje otpadom te djelatnosti sanacije okoliša (samo odjeljak 36)), no s velikim padom u godini krize. Slijede redom C (Prerađivačka industrija), B (Rudarstvo i vađenje) i D (Opskrba električnom energijom, plinom, parom i klimatizacija) s prosječnim udjelima od 53%, 40,2% te 4,3% (Grafikon 10).

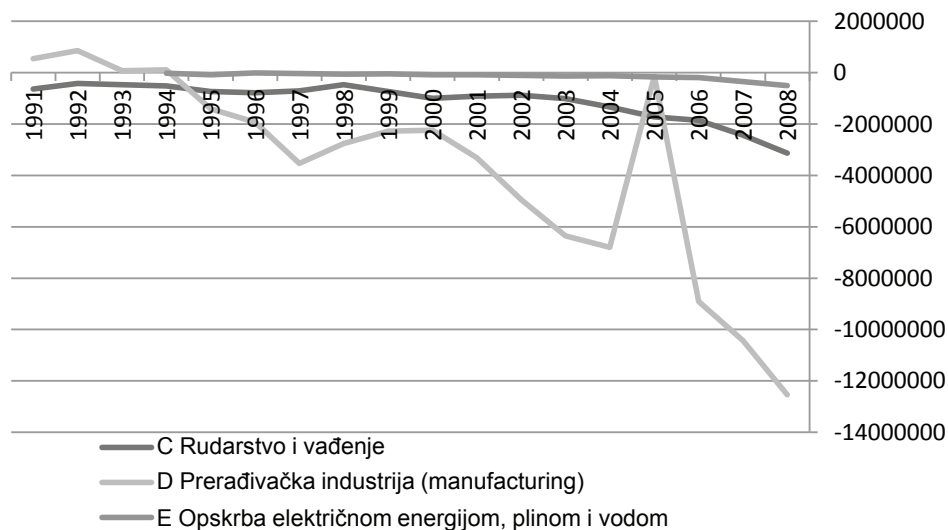
Grafikon 10: Udio prodaje industrijskih proizvoda u izvozu po područjima NKD-a 2007

Izvor: Izračun autora prema podacima iz Statističkih informacija DZS-a

Saldo vanjskotrgovinske bilance za područja C (Rudarstvo i vađenje), D (Prerađivačka industrije) i E (Opskrba električnom energijom, plinom i vodom) pokazuje kako Hrvatska industrija bilježi sve veće deficite (Grafikon 11). Performanse hrvatske industrije zabrinjavajuće su te dugoročno vode do još većeg pogoršanja u ukupnoj bilanci plaćanja. Dakle, i prema trećoj i četvrtoj definiciji deindustrijalizacije, Hrvatska je zemlja u kojoj se odvio proces deindustrijalizacije.

Grafikon 11: Saldo vanjskotrgovinske bilance za industriju po područjima NKD 2002.

Izvor: Statistički ljetopisi RH

U tranzicijskom razdoblju, kako vidimo, hrvatsko gospodarstvo obilježava među ostalim nalaz kako industrijska proizvodnja i zaposlenost naglo padaju, vanjskotrgovinska bilanca industrije se pogoršava, a negativne efekte potencirali su rat, loše provedena privatizacija, slabo harmoniziran proces liberalizacije i deregulacije. Nakon početnog šoka tranzicije, godišnji indeksi industrijske proizvodnje ipak pokazuju spori oporavak, no industrijska proizvodnja još uvijek nije dosegla predratne razine, kako proizvodnje, tako i zaposlenosti, te se opravdano postavlja pitanje koliki utjecaj na strukturnu nezaposlenost ima deindustrijalizacija.

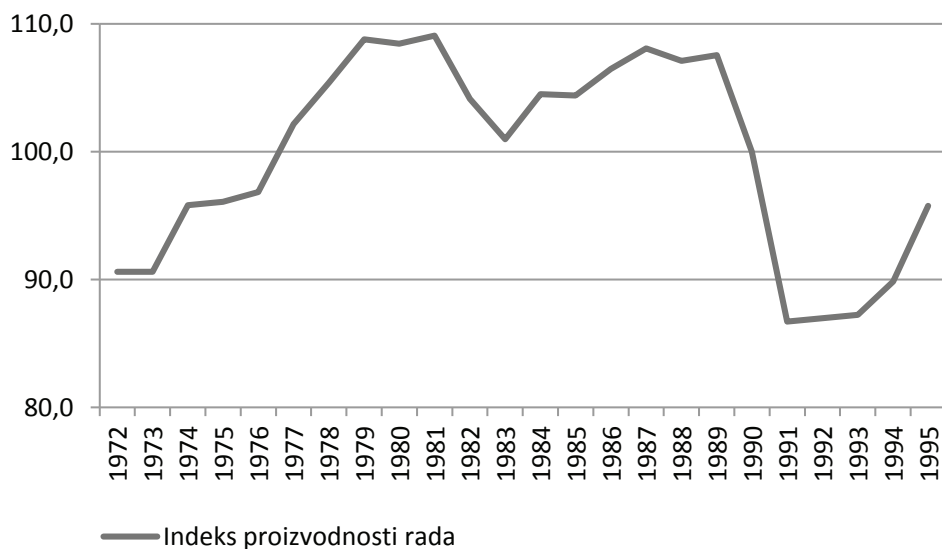
4. UTJECAJ DEINDUSTRIJALIZACIJE NA STRUKTURNU NEZAPOSLENOST

Strukturna nezaposlenost najčešće se definira kao nezaposlenost nastala zbog nesklada između ponude i potražnje za radom, odnosno nesklada između nuđenih i traženih vještina na tržištu rada. Najčešće je posljedica promjene ekonomske strukture ili tehnološkog napretka i u pravilu je dugoročna.

Dosadašnja istraživanja uglavnom se fokusiraju na istraživanje veze između nezaposlenosti u industriji i proizvodnje u industriji. Jedan od recentnijih primjera je istraživanje Tregenne (2009) koja povezuje pad udjela zaposlenih u industriji s padom radne intenzivnosti industrije radije nego s padom veličine ili udjela industrije u BDP-u. U slučaju Hrvatske pak pada i veličina i udio industrije u BDP-u te se ne može iskoristiti navedeni model. Općenito, istraživanja koja u vezu dovode ukupnu nezaposlenost sa padom industrije vrlo su rijetka.

Rowthorn i Wells (1987) razlikuju pozitivnu (karakteristika razvijenih zemalja) i negativnu deindustrijalizaciju. Prva se definira kao ona pri kojoj se zaposlenost smanjuje (bilo apsolutno bilo kao udio u ukupnoj zaposlenosti) kao rezultat rasta produktivnosti pa je moguće da ukupna proizvodnja raste, a zaposlenost pada. No, autori naglašavaju da pri tome za ovaj tip deindustrijalizacije ne dolazi do rasta nezaposlenosti (Rowthorn i Wells, 1987:5). Naprotiv, apsolutna deindustrijalizacija u Hrvatskoj uz pad zaposlenosti, pad proizvodnje te volatilno kretanje produktivnosti rada (Grafikon 12) vodi do visoke nezaposlenosti, te se takva deindustrijalizacija naziva negativnom (ibid.:5). Produktivnost rada naglo pada početkom devedesetih godina zbog naglog pada proizvodnje, a kasnije raste zbog velikog pada broja zaposlenih te je taj porast zapravo prividan.

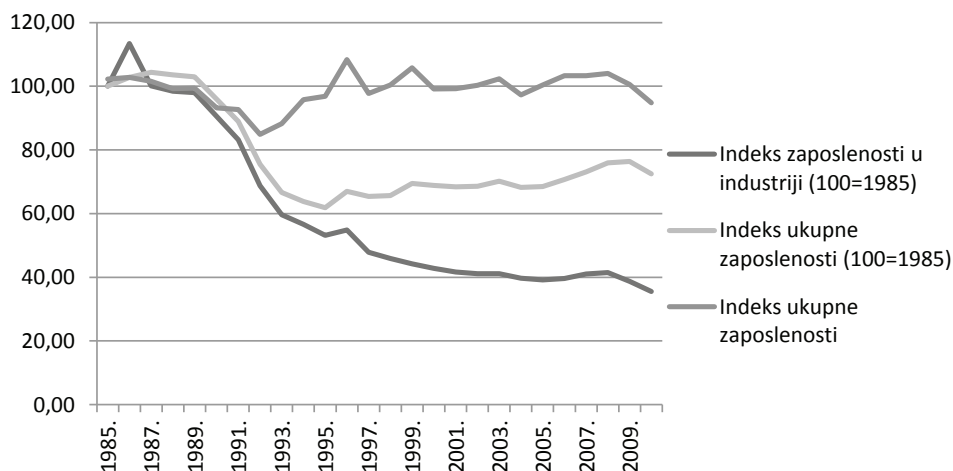
Grafikon 12: Indeks proizvodnosti rada, 1972-1994

Izvor: Statistički ljetopisi RH

Promatrajući kretanje zaposlenosti u industriji nakon 1985. godine, vidljivo je kako ukupna zaposlenost nakon naglog pada krajem 80-ih godina i dijelom Domovinskog rata, svoj oporavak bilježi od 1993. godine te od kraja devedesetih sve do 2010. godine stopa rasta zaposlenosti fluktuirala oko 1%. U usporedbi s 1985. godinom, ukupna zaposlenost je, međutim, konstantno na nižoj razini s blagom tendencijom rasta od 1995. do 2009. godine. Zaposlenost u industriji krajem osamdesetih godina također je pala ispod one iz 1985. godine, te je kontinuirano nastavila svoje negativno kretanje. I iz ovih podataka iščitava se kako je Hrvatska prošla kroz proces, ne samo relativne, već i apsolutne deindustrijalizacije.

Grafikon 13. Indeksi zaposlenosti u Hrvatskoj u razdoblju od 1985. do 2010. godine

Izvor: Statistički ljetopisi RH, Statistički godišnjaci SR Hrvatske

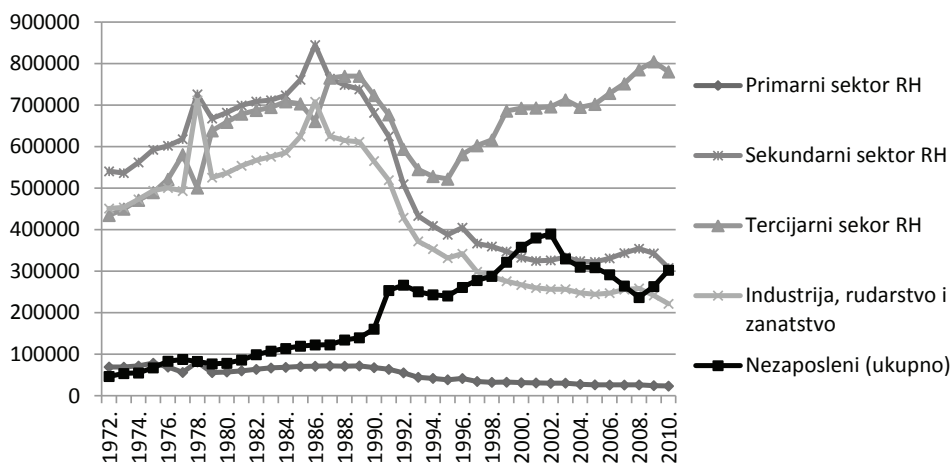
Na Grafikonu 14 vidljivo je kako je kretanje broja zaposlenih u sektoru industrije, rudarstva i zanatstva značajno definiralo kretanje zaposlenosti u čitavom sekundarnom sektoru djelatnosti. Zaposlenost u primarnom sektoru od početka tranzicije bilježi negativne stope rasta, kao i sekundarni sektor, međutim, intenzitet pada mnogo je blaži. Tercijarni sektor, očekivano, nakon početnog pada broja zaposlenih u vrijeme Domovinskog rata, karakterizira konstantan rast broja zaposlenih.

Zanimljivo je primijetiti kako je pad broja zaposlenih u sekundarnom sektoru popraćen rastom stope nezaposlenosti, usprkos istovremenom rastu broja zaposlenih u tercijarnim djelatnostima. To daje naslutiti kako je značajan broj radnika otpuštenih iz sekundarnih djelatnosti, i u manjoj mjeri primarnih, ostao nezaposlen. Od 2005. do 2008. godine, porast zaposlenih i u sekundarnom i u tercijarnom sektoru uzrokuje kratkotrajan pad broja nezaposlenih, koji međutim raste već od sljedeće godine, skupa s ponovnim smanjenjem zaposlenih u industriji.

Možemo zaključiti kako je upravo nemogućnost pronalaska posla u nekom drugom sektoru nakon otpuštanja velikog broja radnika iz sekundarnog sektora glavni čimbenik neuspješne deindustrijalizacije koja je nastupila prerano te se u hrvatskom gospodarstvu, koje se nije stiglo prilagoditi brzim promjenama, pojavila strukturna nezaposlenost.

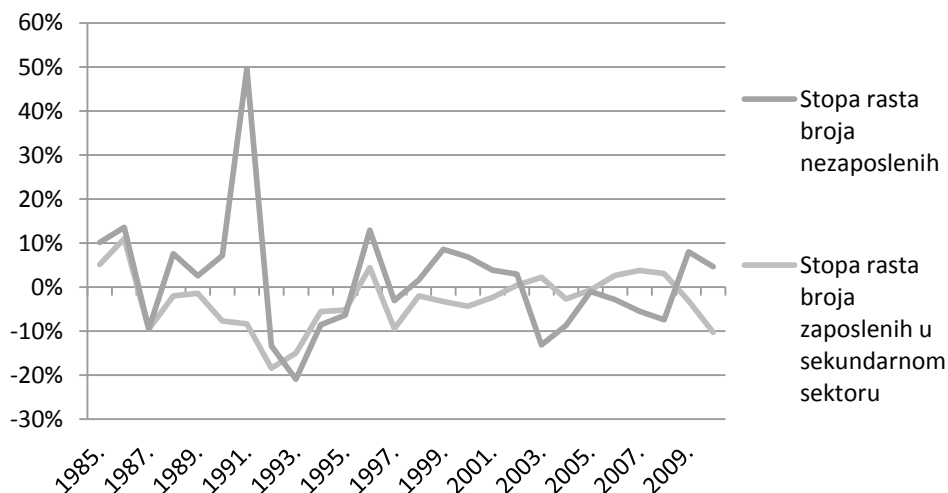
Grafikon 14. Zaposlene i nezaposlene osobe po sektorima, 1972.-2010.

Izvor: Statistički ljetopisi RH, Statistički godišnjaci SR Hrvatske

Pad zaposlenih u sekundarnom sektoru praćen je porastom stope ukupne nezaposlenosti i obratno. Ipak, očito je sa Grafikonu 15 kako je stopa rasta ukupno nezaposlenih radnika često veća od stope rasta broja zaposlenih u sekundarnom sektoru, što potvrđuje našu tezu o strukturnoj nezaposlenosti.

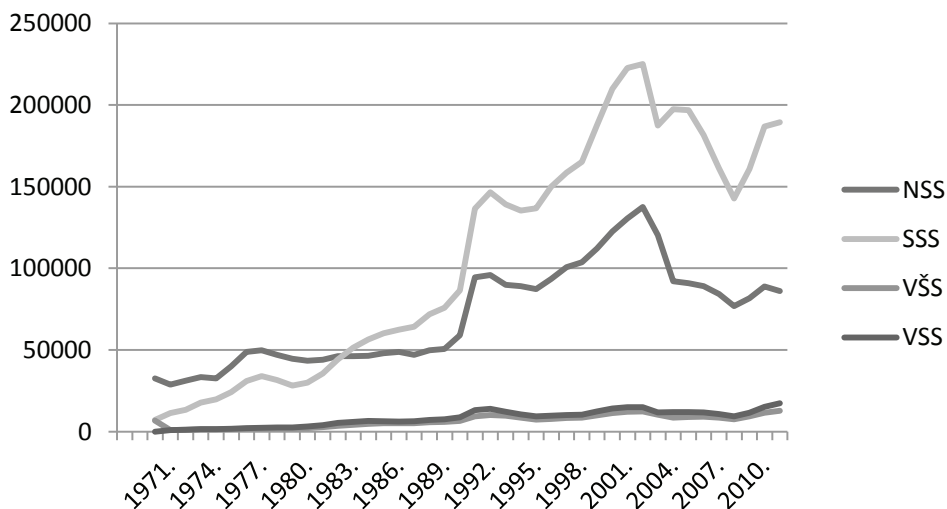
Grafikon 15: Stope rasta broja nezaposlenih i zaposlenih u sekundarnom sektoru, 1985-2009

Izvor: Statistički ljetopisi RH, Statistički godišnjaci SR Hrvatske

Što se tiče strukture nezaposlenih, najveći broj nezaposlenih ima srednju stručnu spremu, a slijede radnici sa nižom stručnom spremom (Grafikon 16). Broj nezaposlenih osoba prijavljenih Hrvatskom zavodu za zapošljavanje raste konstantno od 1970.-e godine do početka novog stoljeća kada se taj broj nekoliko godina smanjuje, a onda od 2009. godine ponovno raste. Posebno je negativno što hrvatsko tržište rada karakterizira dugotrajna nezaposlenost, te više od trećine ukupno nezaposlenih radnika čeka na posao duže od tri godine (Čavrak i dr., 2011:140).

Grafikon 16: Prosječan broj nezaposlenih prema stručnoj spremi, 1970-2011

Izvor: HZZ

5. ZAKLJUČAK

Među brojnim definicijama deindustrijalizacije u ovom je radu naglasak na pomaku od industrijske proizvodnje ka uslužnim djelatnostima. Pri tome se razlikuju dva tipa ove pojave.

Prvi je relativna deindustrijalizacija karakteristična za današnje visoko razvijene zemlje. Njeno je obilježje usporeni rast apsolutne vrijednosti industrijske proizvodnje niži od rasta sektora usluga što ima za posljedicu smanjenje relativnog udjela industrijske proizvodnje u BDP.

Drugi je tip apsolutna deindustrijalizacija karkteristična za današnje tranzicijske odnosno nekadašnje planske uglavnom istočno-europske ekonomije. Njeno je obilježje ne samo pad relativnog udjela industrijske proizvodnje u BDP nego i dugotrajan pad apsolutne vrijednosti industrijske proizvodnje, odnosno nesposobnost restrukturiranja, modernizacije i jačanja konkurentnosti. U slučaju Hrvatske radi se o procesu u kojem se apsolutna vrijednost industrijske proizvodnje nije uspjela niti nakon više od 20 godina povratiti na predtranzicijsku razinu. Osobito je oštar pad doživjela prerađivačka industrija kao najvažniji sastojak ukupne industrijske proizvodnje, čiji kotinuirani rast

nakon 1995. nije uspio niti približno nadoknaditi pad u razdoblju do 1995. Realna vrijednost proizvodnje prerađivačke koja je 2008 prije krize bila na 70-75% predtranzicijske razine, dodatno je smanjena pod utjecajem krize, pa je u 2011 vjerojatno pala na 60-65%. Takvi su dugoročni trendovi smanjili su zaposlenost u industriji od preko 700 tisuća 1986. na 222 tisuće 2011 od čega je 87% zaposleno u prerađivačkoj industriji kao „motoru“ rasta. Budući se razina nezaposlenosti, za hrvatske prilike endemskih razmjera, dugoročno kreće između 350 i 400 tisuća unatoč brojnim „metodološkim inovacijama“ kojima se broj nezaposlenih kratkoročno smanjivao, ona se može opisati kao najvećim dijelom strukturalna nezaposlenost. Kako ostali sektori osobito sektor usluga nisu upjeli apsorbirati višak ponude industrijske radne snage to se apsolutna deindustrijalizacija može definirati kao glavni uzročnik strukturalne nezaposlenosti.

6. LITERATURA

1. Adamčić, Đ., Bendeković, J., Brekić, J., Bulić, F., Dubravčić, D., i dr. (1984), *Dugoročni razvoj industrije*. Znanstvene osnove dugoročnog razvoja SR Hrvatske do 2000. godine. (I. Teodorović i T. Hudovski, koordinatori) Zagreb: Ekonomski institut Zagreb.
2. Boulhol, H., & Fontagné, L. (2006), Deindustrialisation and the fear of relocations in the industry. CEPII, Working Paper No 2006-07.
3. Cairncross, A. (1982), What is deindustrialisation? U: F. BLAcKABY (Ed.) *Deindustrialisation*, str. 5-17.
4. Crafts, N. (1996), Deindustrialisation and Economic Growth. *The Economic Journal*, Vol. 106 (434), str. 172-183.
5. Crkvenac, M. (1993), *Ekonomika industrije i gospodarski razvoj Hrvatske*. Zagreb: Informator.
6. Čavrak, V., Družić, I., Barić, V., Grahovac, P., Gelo, T., Karaman Aksentijević, N., i dr. (2011), *Gospodarstvo hrvatske*. (V. Čavrak, Ur.) Zagreb: Politička kultura.
7. Družić, I., Akrap, A., Barić, V., Crkvenac, M., Čavrak, V., Gelo, J., i dr. (2003), *Hrvatski gospodarski razvoj*. (I. Družić, Ur.) Zagreb: Ekonomski fakultet Zagreb & Politička kultura.
8. Energija u Hrvatskoj 2006, Ministarstvo gospodarstva, rada i poduzetništva, RH, Godišnji energetske pregled.
9. Graham, D., & Spence, N. (1995), Contemporary Deindustrialisation and Tertiarisation in the London Economy. *Urban Studies*, Vol. 32, No. 6, str. 885-911.
10. Lever, W. F. (1991). Deindustrialisation and the Reality of the Post-industrial City. *Urban Studies*, Vol. 28 (No. 6), str. 983-999.
11. Palma, G. (2007), Four Sources Of De-Industrialisation And A New Concept Of The 'Dutch Disease'. HSRC EGDI ROUNDTABLE.

12. Rowthorn, R., & Ramaswamy, R. (1999), Growth, Trade, and Deindustrialization. *International Monetary Fund*, Vol. 46, (1).
13. Rowthorn, Robert i Coutts, Ken (2004), De-industrialisation and the balance of payments in advanced economies, *Cambridge J. Econ.*, 28 (5):767-790.
14. Savić, L. (2009.), *Ekonomika industrije* (peto dopunjeno i izmijenjeno izd.). Ekonomski fakultet Beograd.
15. Tregenna, Fiona (2011), WP/57 Manufacturing Productivity, Deindustrialization, and Reindustrialization, WIDER Working Paper, Vol. 2011/57, UNU-WIDER.
16. Tregenna, Fiona (2009), Characterising deindustrialisation: An analysis of changes in manufacturing employment and output internationally, *Cambridge J. Econ.*, 33 (3):433-466.